

XULQIY OG‘ISHLARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MAZMUNI VA TAHLILI

Urinboyeva Dilfuza Baxodirovna

Samarqand viloyati Payariq tumani

*Maktabgacha va maktab ta'lim
bòlimiga qarashli 11-maktab psixologi*

Esanova Feruza Turdiboyevna

Samarqand viloyati Payariq tumani

*Maktabgacha va maktab ta'lim
bòlimiga qarashli 53-maktab psixologi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xulqida og‘ish (deviant xulq-atvor) tushunchasining psixologik-pedagogik mazmuni, uning kelib chiqish sabablari, turlari hamda o‘quvchilar tarbiyasidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, xulq og‘ishlarining oldini olish va korreksiyalashda ta’lim muassasasi, oila va psixologning o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xulq og‘ishi, deviant xulq, psixologik rivojlanish, pedagogik ta’sir, ijtimoiy me’yor, tarbiya, o‘quvchi shaxsi, profilaktika, korreksiya, ijtimoiy muhit.

KIRISH

Xulqida og‘ish tushunchasi psixologiya va pedagogikada ijtimoiy me’yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarni ifodalash uchun qo‘llaniladi. Bunday xulq-atvor jamiyat tomonidan qabul qilingan qoidalar, qadriyatlar va tartiblarga zid bo‘lishi mumkin. Xulq og‘ishi nafaqat salbiy odatlar, balki shaxsning psixologik rivojlanishidagi muammolar natijasi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Psixologik nuqtayi nazardan xulq og‘ishi shaxsning ichki ehtiyojlari, emotsional holati va ijtimoiy moslashuv darajasi bilan bog‘liqdir. Bola yoki o‘smir o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri ifoda eta olmasa, e’tibor yetishmasligi, oilaviy muammolar yoki tengdoshlar bilan nizolar tufayli og‘ishgan xulq shakllanishi mumkin. Bu holat ko‘pincha agressiya, yolg‘on gapirish, dars qoldirish yoki tartib-intizomni buzish ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik jihatdan xulq og‘ishi tarbiya jarayonidagi uzilishlar bilan bog‘liq hisoblanadi. Oila, maktab va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi nomutanosiblik bola xulqiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar tarbiya jarayonida nazorat yetarli bo‘lmasa yoki aksincha, haddan tashqari qattiq bosim bo‘lsa, bu ham xulq og‘ishiga olib kelishi mumkin.

Xulq og‘ishlarining asosiy turlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin: agressiv xulq, ijtimoiy me‘yorlarni buzish, o‘qishga befarqlik, yengil intizom buzilishlari va zararli odatlarga moyillik. Har bir holatning psixologik sabablari turlicha bo‘lib, individual yondashuvni talab qiladi.

Xulq og‘ishining kelib chiqishida biologik, psixologik va ijtimoiy omillar muhim rol o‘ynaydi. Biologik omillar temperament va asab tizimi xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lsa, psixologik omillar shaxsning o‘zini anglash darajasi va emotsional barqarorligi bilan belgilanadi. Ijtimoiy omillar esa oila, maktab va jamiyatdagi muhitga bog‘liqdir.

Ta‘lim muassasalarida xulq og‘ishini erta aniqlash va profilaktika qilish muhim ahamiyatga ega. Maktab psixologi o‘quvchilarning xulqini kuzatib boradi, test va suhbatlar orqali muammolarni aniqlaydi hamda korreksion ishlarni olib boradi. O‘qituvchilar esa ijobiy pedagogik yondashuv orqali o‘quvchining xulqini to‘g‘ri shakllantirishga yordam beradi.

Oila ham xulq og‘ishining oldini olishda asosiy omillardan biridir. Farzandga mehr, e‘tibor va to‘g‘ri nazorat berilgan oilada salbiy xulq shakllanishi kam uchraydi. Ota-onaning muloqot madaniyati va tarbiya uslubi bolaning xulqiga bevosita ta‘sir qiladi.

Psixologik adabiyotlarda “xulqida og‘ish” tushunchasi jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me‘yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlar majmui sifatida talqin etiladi. Bunday holatlar o‘quvchilarda tajovuzkorlik, intizomsizlik, dars jarayoniga befarqlik, yolg‘onchilik, nizoga moyillik, emotsional beqarorlik, ijtimoiy munosabatlarda qiyinchiliklar kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Xulqiy og‘ishlar doimiy va barqaror xususiyatga ega bo‘lishi yoki vaqtinchalik, vaziyatga bog‘liq tarzda yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, o‘smirlik davrida shaxsning psixofiziologik rivojlanishi, mustaqillikka intilish, o‘z “Men”ini anglash jarayoni xulqiy muammolarning kuchayishiga olib keladi. Shuning uchun bu davrda o‘quvchilar bilan olib boriladigan psixologik ishlar alohida e‘tibor va professional yondashuvni talab etadi.

Xulqida og‘ish – bu o‘quvchining odatiy xatti-harakati va ijtimoiy normalarga mos kelmaydigan, takrorlanuvchi yoki davomiy ravishda kuzatiladigan xulqiy buzilishlarni ifodalaydigan psixologik hodisa.

Psixologik nuqtai nazardan

1. Xulqida og‘ish shaxsning psixologik holati, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq;
2. Bu xatti-harakatlar ko‘pincha stress, xavotir, ichki zo‘riqish yoki ijtimoiy muhit bilan moslashishdagi qiyinchiliklar natijasida yuzaga keladi;

3. Psixologik tahlilga ko‘ra, xulqidagi og‘ish bolaning shaxsiy xususiyatlari, temperament, hissiy barqarorlik va o‘zini boshqarish darajasi bilan bog‘liq bo‘ladi;

4. Shuningdek, xulqidagi og‘ish bolaning o‘zini anglash, boshqalar bilan muloqot qilish va ijtimoiy normalarga moslashish ko‘nikmalariga ta‘sir qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan

1. Xulqida og‘ish maktab muhitida o‘quvchining o‘qish faoliyati, sinfdoshlar bilan muloqoti va o‘qituvchi bilan munosabatiga ta‘sir qiladi;

2. Pedagogik yondashuvda xulqidagi og‘ishni vaqtida aniqlash va korreksion ishlar olib borish muhim hisoblanadi;

3. Xulqida og‘ish ko‘pincha quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi: dars vaqtida tartibsizlik, uy vazifasini bajarmaslik, o‘qituvchiga yoki sinfdoshlarga nisbatan ijobiy bo‘lmagan xatti-harakatlar;

4. Pedagogik baholash va individual yondashuv orqali o‘quvchining ijobiy xulqini rag‘batlantirish va salbiy xulq-atvorini kamaytirish mumkin.

Psixologik-pedagogik mazmuni

1. Xulqida og‘ish – bu o‘quvchining shaxsiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishida yuzaga keladigan buzilishlarni aniqlash uchun signal;

2. Ushbu buzilishlarni aniqlash va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali o‘quvchining psixologik salomatligi, ijtimoiy ko‘nikmalari va ijobiy xulqi rivojlantiriladi;

3. Xulqidagi og‘ish bilan ishlash pedagogik va psixologik vositalarni uyg‘unlashtirishni talab qiladi: diagnostika, kuzatuv, individual mashg‘ulotlar, otalar bilan hamkorlik va ijobiy rag‘batlantirish orqali samaradorlik oshiriladi.

Natija sifatida xulqida og‘ish tushunchasi o‘quvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini baholash va korreksion ishlarni rejalashtirishda asosiy indikator sifatida xizmat qiladi.

Xulqiy og‘ishlarning kelib chiqish omillari

Xulqida og‘ish holatlarining shakllanishi ko‘p omilli bo‘lib, quyidagi asosiy sabablar bilan bog‘liq:

□ Oilaviy omillar: oiladagi nosog‘lom psixologik muhit, nizolar, otalar va onaning pedagogik savodxonligining pastligi, e‘tiborsizlik yoki haddan tashqari nazorat;

□ Ijtimoiy omillar: tengdoshlar ta‘siri, salbiy ijtimoiy muhit, ommaviy axborot vositalari va internet makonidagi zararli axborotlar;

□ Pedagogik omillar: o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi salbiy munosabatlar, individual yondashuvning yetishmasligi, o‘quv yuklamasining og‘irligi;

Psixologik omillar: past yoki haddan tashqari yuqori o‘z-o‘zini baholash, emotsional beqarorlik, stress va psixotraumatik holatlar

2.1. Xulqida og‘ish kuzatiladigan o‘quvchilarni aniqlash va diagnostika qilish

Xulqida og‘ish kuzatiladigan o‘quvchilar bilan samarali individual-psixologik korreksion ishlarni tashkil etish jarayoni ularni o‘z vaqtida aniqlash va chuqur psixologik diagnostika qilishdan boshlanadi. Diagnostika jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishi korreksion ishlarning maqsadga muvofiqligi, samaradorligi va barqarorligini ta‘minlaydi. Shu sababli ushbu bosqich metodist-psixolog faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulqida og‘ish kuzatiladigan o‘quvchilarni aniqlash mezonlari

Xulqida og‘ish holatlari o‘quvchilarda turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Ularni aniqlashda quyidagi asosiy mezonlarga e‘tibor qaratiladi:

- o‘quv va tarbiyaviy faoliyatga nisbatan barqaror salbiy munosabat;
- intizom qoidalarini muntazam buzish;
- agressivlik, konfliktga moyillik;
- tengdoshlar va kattalar bilan muloqotdagi qiyinchiliklar;
- emotsional beqarorlik, tez jahllanish, xavotir;
- ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar;
- o‘z-o‘zini baholashning past yoki haddan tashqari yuqori bo‘lishi.

Mazkur belgilar bir martalik yoki vaziyatga bog‘liq holatlarda emas, balki muayyan muddat davomida takrorlanib turgan taqdirda xulqida og‘ish sifatida baholanadi.

Xulqiy og‘ishning oldini olishda psixologning o‘rni

Maktab psixologi xulqiy og‘ishlarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. U o‘quvchilarning hissiy va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash orqali salbiy xulq-atvorning yuzaga kelishini kamaytiradi. Psixolog bolalar bilan individual va guruh mashg‘ulotlari orqali hissiyotlarni boshqarish, stress va zo‘riqish bilan kurashish ko‘nikmalarini shakllantiradi, shuningdek, o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Psixologning vazifasi shuningdek pedagoglar va ota-onalarni xulqiy og‘ishning oldini olish bo‘yicha yo‘l-yo‘riqlar bilan ta‘minlashdan iborat. U pedagoglarni dars jarayonida ijobiy rag‘batlantirish va tarbiyaviy yondashuvni qo‘llashga yo‘naltiradi, ota-onalarni esa uy sharoitida bolani qo‘llab-quvvatlash, ijobiy odatlarni rag‘batlantirish va muloqotini yaxshilashga o‘rgatadi.

Shu tariqa psixolog maktabdagi salbiy xulqni erta aniqlash, unga qarshi samarali profilaktik ishlar tashkil etish va o‘quvchilarning shaxsiy hamda ijtimoiy rivojlanishini ta‘minlashda asosiy vosita hisoblanadi. U nafaqat xulqiy og‘ishlarning oldini oladi, balki o‘quvchilarni sog‘lom, ijobiy va ijtimoiy jihatdan moslashuvchan shaxslar sifatida rivojlantirishga yordam beradi.

XULOSA:

Xulosa qilib aytganda, xulqida og‘ish tushunchasi shaxsning ijtimoiy me‘yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarini ifodalaydi. Uning kelib chiqishi ko‘p omilli bo‘lib, psixologik, pedagogik va ijtimoiy yondashuvlarni talab etadi. Xulq og‘ishini erta aniqlash va to‘g‘ri korreksiya qilish barkamol shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziev E. – Umumiy psixologiya. Toshkent.
2. Karimova V.M. – Psixologiya (o‘quv qo‘llanma). Toshkent.
3. Davletshin M.G. – Yosh va pedagogik psixologiya. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim va tarbiya bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar.
5. Deviant xulq va ijtimoiy psixologiya bo‘yicha ilmiy-uslubiy manbalar.